

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ АКМЕОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В статті розкрито акмеологічний підхід до підготовки майбутніх вчителів; проаналізовано основні ідеї, понятійний апарат педагогічної акмеології як науки про вищі досягнення в професійній діяльності та розвитку людини.

Ключові слова: професійна діяльність, розвиток людини, професійна майстерність, компетентність, професіоналізм, акмеологія, педагогічна акмеологія.

Постановка проблеми

У наш час освіта є однією з найбільш актуальних теоретичних і практичних проблем, від розв'язання якої багато в чому залежить рівень економічного і соціального розвитку держави. Тому важливою вимогою до особистості спеціаліста є здатність до творчості, професійна мобільність, здатність до постійного професійного саморозвитку і самовдосконалення.

В той же час, як демонструє практика і наукові дослідження, існують форми професійної підготовки, в тому числі і педагогічної, що не завжди відповідають вимогам життя, а зміст і форми професійно-педагогічної освіти іноді неадекватні реальній діяльності учнів. Починаючи свою професійну діяльність частина молодих спеціалістів відчують утруднення у виконанні необхідних педагогічних функцій. Нерідко українськими вищими школами механічно копіюється вітчизняний або зарубіжний досвід (наприклад, неадекватне впровадження Болонського процесу), невиправдано використовуються застарілі або малопродуктивні форми системи безперервної освіти або підвищення кваліфікації кадрів.

У результаті виникає протиріччя між необхідністю постійного професійного вдосконалення, створення умов для розвитку професійної майстерності й недостатністю використання ефективних технологій вузівської підготовки майбутніх спеціалістів.

Одним із шляхів ефективного формування професійної компетентності є індивідуалізація педагогічної підготовки та особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя у ВНЗ. Дане завдання можна розв'язати при акмеологічному підході до навчання, що забезпечує оволодіння способами пізнання навколишньої дійсності, професії і самого себе для самореалізації в професійній діяльності. Акмеологія з самого початку свого розвитку розробляє стратегії та технології формування професіоналів високого класу в різних сферах людської діяльності.

Акмеологія – міждисциплінарна галузь знань в системі наук про людину. Її основними проблемами є закономірності розвитку і саморозвитку зрілої людини; самореалізація творчого потенціалу і розвитку готовності до майбутньої творчої діяльності; суб'єктивні та об'єктивні фактори досягнення вершин професіоналізму; самоосвіта, самоорганізація і самоконтроль; самовдосконалення, самокорекція і самореорганізація своїх вчинків і дій під дією нових вимог професії, суспільства, розвитку науки, культури; усвідомлення своїх здібностей і можливостей, переваг і недоліків своєї діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема досягнення людиною свого "акме" у професійному і особистісному розвитку вивчалась багатьма психологами: К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Ш. Бюлер, А. Гусєва, Е. Климов, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Рубінштейн та ін.

Теоретико-методологічні основи дослідження теорії акмеологічного підходу були закладені в роботах А. Бодальова, А. Деркача, Н. Кузьминої, В. Максимової, В. Зазикіна та інших. Проблеми професійної підготовки вчителів в акмеологічному аспекті досліджують українські і російські вчені: І. Зязюн, А. Реан, Н. Ничкало, Н. Мачинська, Н. Кошарна, Д. Мотигуллін, О. Леонтьєва та інші.

Мета статті – проаналізувати сутність і основні положення педагогічної акмеології як науки про закономірності і фактори досягнення вершин професіоналізму.

Виклад основних положень

Акме (від гр. *акме* – розквіт) – ступінь зрілості, вершина зрілості. Це стан людини, який охоплює певний період її розвитку і характеризує, наскільки людина сформувалась як особистість, громадянин, спеціаліст своєї справи. Розкриття особистості, її творчого потенціалу найбільш активно відбувається у професійній діяльності, тому предметом сучасної акмеології є процес досягнення вершини майстерності у професії, творча самореалізація спеціаліста [11]. Російський вчений А. Деркач стверджує, що процес реалізації акмеологічних резервів проходить як особистісно-професійний розвиток, а його результатом є досягнення професіоналізму [3].

Акмеологія – наука, що вивчає механізми й закономірності розвитку людини в період її зрілості та особливо при досягненні нею найвищого рівня розвитку [3].

Н. Кузьміна зазначає, що акмеологія – галузь наукового знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення якої є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах, у тому числі в освіті, самостійній професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації [5].

А. Бодальов стверджує, що акмеологія – це наука, що виникла на стику природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін, яка вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на етапі його зрілості, й особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку [1].

Отже, об'єктом акмеологічних досліджень є особистість, яка прогресивно розвивається, самореалізується в конкретному виді діяльності, і яка досягає в цій діяльності вершини професіоналізму. Предметом є закономірності, механізми, умови і фактори, які сприяють високим професійним досягненням в конкретній галузі діяльності а також розвитку професіоналізму особистості і діяльності [7].

Першими прикладними напрямками акмеології стали ті, які орієнтовані на професійні сфери, що безпосередньо пов'язані з буттям і життєдіяльністю людини, але за якими та наука, в якій проблема професіоналізму є однією із актуальних. Так з'явилася педагогічна, військова, спортивна, управлінська акмеології.

На сьогодні найбільш розвинутим напрямом прикладної акмеології є педагогічна акмеологія. А. Деркач та В. Зазикін [4] вважають, що розвиток саме педагогічної акмеології послужив значним імпульсом для становлення загальної акмеології та її прикладних наук.

Педагогічна акмеологія – наука про шляхи досягнення професіоналізму в праці педагога. Головним результатом роботи педагога є наявність позитивних якісних змін в оволодінні вміннями, знаннями та навичками, що відповідають освітнім стандартам, що прийняті в суспільстві; формування якостей особистості, що необхідні для активної життєдіяльності особистості в суспільстві. Отже, сутність педагогічної акмеології полягає у:

- визначенні шляхів досягнення педагогом професіоналізму;
- гуманістичній орієнтації на розвиток особистості учнів засобами окремих навчальних предметів;
- виборі педагогом способів своєї діяльності з урахуванням мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей;
- підготовка учнів до наступних педагогічних впливів [3].

Основні аспекти педагогічної акмеології розглянуті в дослідженнях В. Максимової. На її думку, акмеологія – це наука про якість людини та якість життя. Акмеологія освіти, у свою чергу, досліджує умови досягнення високої якості освітніх систем і розвитку суб'єктів освітнього процесу. Акмеологічний підхід до освіти стає особливо актуальним у зв'язку із загостренням проблеми якості сучасної вищої школи [9].

В роботах сучасних вчених зустрічаються дослідження щодо співвідношення і взаємозв'язку акмеології і педагогіки. Ці науки про людину, що вивчають різні сторони становлення людини як активного члена суспільства і як неповторної особистості. Педагогіка вивчає становлення особистості в процесі освіти, що здійснюється під час навчання і виховання. Акмеологія вивчає процеси розвитку особистості, що пов'язані з просуванням до вершин зрілості, мають випереджальний характер. На відміну від педагогіки акмеологія вивчає співвідношення загального особистісного розвитку людини з професійним, взаємозв'язок етапів її соціалізації та професіоналізації. Акмеологія виходить з того, що вершин професіоналізму і майстерності людина досягає сама, при чому професійна діяльність особистості відіграє провідне місце в її долі.

Педагогічна акмеологія виділяє рівні та етапи професіоналізму діяльності й зрілості особистості педагога. Основними є такі рівні [4]:

1. Оволодіння професією.
2. Педагогічна майстерність.
3. Самоактуалізація педагога в професії.
4. Педагогічна творчість.

На високих рівнях професіоналізму, як зазначає А. Деркач, педагог проявляє себе наступним чином:

- а) ерудит;
- б) спеціаліст за покликанням;
- в) майстер;
- г) діагност;
- д) гуманіст;
- е) самодіагност;
- є) новатор;
- ж) учасник педагогічної співпраці;
- з) дослідник, який засвоїв акмеологічні технології переходу від одного рівня професіоналізму і зрілості до іншого [3].

У контексті акмеологічного підходу до підготовки майбутнього вчителя провідними категоріями є "професіоналізм" і "компетентність".

Н. Кошарна розглядає три сторони професіоналізму педагога:

- ефективно з високою результативністю виконання видів педагогічної діяльності;
- повноцінне гуманістично орієнтоване педагогічне спілкування, яке спрямоване на забезпечення співробітництва з іншими учасниками педагогічного процесу (з учнями, з колегами, адміністрацією);
- зрілість особистості педагога [7].

Сукупність особистісних характеристик людини, що необхідні для успішного виконання педагогічної діяльності, визначається поняттям "професійна компетентність", вона відображає єдність теоретичної і практичної готовності педагога. А. Маркова виділяє декілька видів професійної компетентності, наявність яких вказує на зрілість людини в професійній діяльності:

- спеціальна компетентність – володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;
- соціальна компетентність – вміння здійснювати професійну діяльність на рівні співпраці, а також нести соціальну відповідальність за результати своєї праці;
- особистісна компетентність – володіння способами особистісного самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;
- індивідуальна компетентність – володіння способами самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до особистісно-професійного росту, самоорганізації та самореабілітації;
- компетентність вчителя в галузі професії [10].

Важливим етапом в становленні професійної майстерності спеціаліста є період навчання у вищому навчальному закладі. На нашу думку, однією зі сторін формування професіоналізму педагога є компетентність в педагогічній діяльності. Саме в університеті студент отримує чітке уявлення про сутність праці вчителя, про можливі деформації та "вигорання", про вимоги до особистості вчителя, про специфічні умови його праці. В цей період відбувається накопичення системи знань і вмінь, які можуть стати фундаментом для подальшого самовдосконалення.

Складана задача на етапі навчання – формування педагогічної техніки. Однак саме володіння педагогічною технікою дозволить молодому вчителю сформувати індивідуальний стиль діяльності та спілкування, адекватно реагувати в складних педагогічних ситуаціях, успішно адаптуватися до умов нового соціального середовища. Педагогічна техніка сприяє гармонійному поєднанню внутрішнього змісту діяльності вчителя та його зовнішнього вираження.

З іншого боку усвідомлення студентом себе як майбутнього педагога відбувається через глибоке засвоєння цінностей і досвіду; внутрішня основа індивідуалізації передбачає цілеспрямованість як важливу якість студента; індивідуальна позиція студента потребує індивідуального стилю навчальної діяльності, здатності до самовизначення і саморегулювання; процес професійної підготовки має глибоко індивідуальний характер: студент зовнішній стан переводить у внутрішній, робить свідомі та самостійні кроки в професію педагога.

Акмеологічний підхід передбачає систему принципів, прийомів і методів, що дозволяють вирішувати акмеологічні проблеми і задачі. Його впровадження в професійну освіту забезпечує підвищення якості професійної підготовки вчителя та виражається в спрямованості педагогічних впливів на актуалізацію творчого потенціалу студентів, підвищенні у них професійної мотивації та мотивації до досягнення успіху в діяльності, формування прагнення до самовдосконалення й успішної самореалізації в професії, здатності та потреби в постійному оновленні професійних знань і умінь, в творчому саморозвитку, орієнтації на досягнення вершин професіоналізму.

Таким чином, кінцевим результатом реалізації акмеологічного підходу є акмеологічна спрямованість особистості, яка включає наступні структурні компоненти [5, с. 106]:

- професійно-ціннісні орієнтації: соціально обумовленні цінності педагогічної діяльності (виховання вільної гармонійної особистості дитини, розвиток його творчих здібностей, стимулювання пізнавальних інтересів, прагнення до саморозвитку та ін.), особистісні цінності педагогічної діяльності (цінністі-цілі – можливість розвивати професійно-творчі здібності, професійне самовдосконалення; цінності-засоби – творчий характер педагогічної діяльності, засвоєння професійних знань, вмінь, навичок);
- професійне цілепокладання: усвідомлення соціально-педагогічних цілей, вибір власних цілей педагогічної діяльності і професійного самовдосконалення, усвідомлення ієрархії цілей професійної діяльності і професійного самовдосконалення;
- професійна мотивація: інтерес до педагогічної діяльності, усвідомлення значимості результату педагогічної діяльності, потреби в отриманні якісної професійної освіти;
- прагнення до професійного успіху: мотивація досягнення, прагнення до саморозвитку, готовність до творчої професійної діяльності, здатність до рефлексії та саморефлексії.

Висновки

Учитель-професіонал – це спеціаліст, який оволодів високим рівнем професійної діяльності, який свідомо змінюється і розвивається в процесі праці, який робить свій індивідуальний творчий внесок у професію. А головним фактором досягнення професіоналізму вчителя є процес самовдосконалення.

Використані джерела

1. Бодалев А. А. О предмете акмеологии // Психологический журнал. – 1993. – №1. – С. 73 – 78.
2. Величко Е.В. Акмеологический поход к профессиональной подготовке будущих педагогов в условиях колледжа [Электронный ресурс] / Е.В. Величко. – Режим доступа: <http://sociosphera.com/publication/journal/2011/167>
3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2004. – 752 с.
4. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
5. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. – М.: РАУ, 1993. – 280 с.
6. Зобнина Т.В. Акмеологические аспекты в преподавании педагогической психологии // Актуальные проблемы педагогики индивидуальности и акмеологического подхода к образованию. – СПб: из-во Балтийской педагогической академии, отделение педагогической акмеологии. Вып. 105, 2010. – 173 с.
7. Кошарна Н.В. Акмеологічний підхід у становленні професійної компетентності майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / Н.В. Кошарна. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>
8. Леонтьева Е.А. Технология повышения уровня развития акмеологического потенциала будущего учителя: автореферат дис. кандидата педагогических наук: 13.00.08. – Тольятти, 2012. – 24 с. [Электронный ресурс] / Е.А. Леонтьева. – Режим доступа: <http://www.dslib.net/prof-obrazovanie>
9. Максимова В. Н. Акмеология: новое качество образования: книга для педагога [Текст] – СПб. : Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 99 с.
10. Маркова А.К. Психология профессионала. – М.: Издательство РАГС., 1996
11. Мачинська Н. Деякі аспекти педагогічної акмеології // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2011. – № 3. – С. 51-58
12. Пальчевський С. С. Акмеологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ : Кондор, 2008. – 398 с.

Nosovets N.

THEORETICAL BASES PEDAGOGICAL ACMEOLOGY IN TRAINING OF FUTURE TEACHER

In article reveals acmeologic approach to training future teachers, analyzes the basic ideas, the conceptual apparatus of pedagogical acmeology as a science of the highest achievements in professional activities and development.

Keywords: *professional activity, human development, professional skills, competence, professionalism, acmeology, pedagogical acmeology.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.13